

De mondproblemen van koningin Elizabeth I

Koningin Elizabeth I van Engeland (1533-1603), waarschijnlijk de beroemdste koningin van Engeland ooit, had aanhoudende mondproblemen. Die waren zo ernstig dat ze haar waarschijnlijk hebben belemmerd bij de uitvoering van haar taken.

Eijkman MAJ. De mondproblemen van koningin Elizabeth I
 Ned Tijdschr Tandheelkd 2012; 119: 245-247
 doi: 10.5177/ntvt.2012.05.11188

In 1579 overwoog de Engelse koningin Elizabeth (1533-1603) te trouwen met de broer van de Franse koning, de hertog van Anjou (1555-1584). Zij was 46 jaar, hij 24. Haar adviseur en beheerder William Cecil, baron van Burghley, had zijn twijfels over deze politiek gemotiveerde verbintenis. In een brief stelde hij vast dat Elizabeth leed aan voortdurende pijnen in haar mond en die zouden volgens hem een goed functionerend huwelijk met nakomelingen in de weg kunnen staan.

De mondgezondheid van Elizabeths tijdgenoten was niet al te best. Shakespeare (1564-1616) noemde de dentitie en vooral de halitose van Engelsen meer dan eens. In sonnet 130, waarin een man zijn grote liefde voor zijn vriendin beschrijft, valt te lezen: *"In some perfumes is there more delight, than in the breath that from my mistress reeks"*. En dat was alleen nog de halitose. Velen moeten ook pijn hebben geleden in een tijd dat het beroep van tandarts nog niet bestond. De enige oplossing was de extractie van een gebitselement door een chirurgijn. Zonder lokale anesthesie, want die bestond ook nog niet. Alleen alcohol kon de pijn van de behandeling enigszins verminderen. Geen wonder dus dat de meesten de chirurgijnen meden als dat enigszins mogelijk was. Ook Elizabeth weigerde zich te laten behandelen.

Het kwam uiteindelijk niet tot een huwelijk tussen Elizabeth en de hertog van Anjou. Of dat iets met haar slechte mondgezondheid te maken had, vertelt de geschiedenis niet. Historici houden het er op dat zijn katholieke geloof onaanvaardbaar was voor de protestantse Engelsen.

Al vanaf haar vroegste jeugd werd Elizabeths mond in de gaten gehouden. In 1536, toen de toekomstige koningin 3 jaar was, schreef haar verzorgster Lady Margaret Bryan een brief aan Thomas Cromwell, de plaatsvervanger van haar vader koning Hendrik VIII (1491-1547), dat de jonge prinses nieuwe kleren nodig had. Zij merkte op: *"God knoweth my Lady hath great pain with her great teeth, and they come very slowly forth, and causeth me to suffer her Grace to have her will more than I would"*. Het zal duidelijk zijn dat, evenals in onze tijd, ook in de zestiende eeuw kleine kinderen pijn konden ondervinden van doorbrekende tijdelijke gebitselementen. Maar toen zij eenmaal koningin was ge-

worden was haar (mond)gezondheid een belangrijk politiek vraagstuk geworden omdat de fysieke conditie van vorsten in die tijd van groot belang was voor de stabiliteit in hun rijk en omringende landen.

Elizabeth was en bleef ongetrouwd en een duidelijke opvolger was er niet. Het was daarom niet verrassend dat de Spaanse ambassadeur Guzman de Silva op 29 december 1567 in een brief aan zijn koning Filips II (1527-1598) schreef: *"The Queen entered London in good health, although she had not been well some days before and had suffered from toothache and a fever which lasted forty hours and greatly weakened her."* In de 10 jaren daarna verergerden haar mondproblemen in hevige mate en wel zodanig dat haar ministers zich ernstige zorgen gingen maken. Daar kwam nog bij dat zij in het geheel niet was gesteld op behandelingen en voor gebitsextracties ontwikkelde zij een hevige angst. In een briefwisseling van 21 april 1578 tussen een van haar ministers en de hofmaarschalk drong de eerste er op aan dat het verstandig zou zijn dat de majesteit zich zou laten behandelen omdat haar mondproblemen niet in het belang van het land waren. Hij gaf het advies haar in overweging te geven sommige van haar gebitselementen te laten extraheren. Want deze behandeling zou er zeker toe kunnen bijdragen dat haar klachten minder werden. Maar de brief had geen effect. In een andere briefwisseling tussen hooggeplaatste heren, van 9 oktober van dat jaar,

staat: *"by the reason of her indisposition being continually troubled with the pain in her face, there hath as yet been no consultation for the Low Country causes..."* De Lage Landen waren op dat moment belangrijk omdat ze in opstand waren gekomen tegen hun landsheer Filips II, koning van Spanje en een vijand van het Engelse hof.

Op 17 oktober schreef de graaf van Leicester dat de koningin opnieuw ernstig ziek was met vreselijke pijn in haar wangen. Omdat de eigen geneesheren haar niet konden helpen werd contact gezocht met een veelzijdige geleerde, John Dee, die door professoren in Oxford als briljant werd beschouwd en daarnaast een bekend astroloog was. Uit zijn dagboek bleek dat hij, na overleg met het hof, op reis werd gestuurd om een oplossing te vinden voor *"her Majesties grievous pangs and paines by reason of toothake and the rheume"*. Tijdens een gevaarlijke winterreis van ongeveer 1.500 mijl over zee en het Europese vasteland consulteerde hij allerlei artsen en filosofen over de ziekten van de koningin en rapporteerde daarover aan de graaf van Leicester en de minister van Buitenlandse Zaken Walsingham. Maar wat er op 1 december plaatsvond, toen Dee ergens tussen Hamburg en Frankfurt rondreisde, wordt uit het verhaal van Hargreaves niet geheel duidelijk. Kennelijk waren de mondklachten van de koningin zo erg dat het hof contact zocht met een buitenlandse arts, John Anthony Fenotus, die op dat moment in Engeland verbleef. Deze schreef een lange brief in het Latijn waarin hij stelde dat het verstandig zou zijn kiezen te extraheren als deze hol waren. Maar hij was blijkbaar op de hoogte van de grote aversie van de koningin tegen het chirurgisch instrumentarium, want volgens hem zou ook het sap van Chellidonium major in de kies kunnen worden gegoten waarna deze kon worden gevuld met was. Chellidonium major is populair bekend als stinkende gouwe en schijnt een opiumachtige eigenschap te hebben.

Het verhaal gaat dat de bisschop van Londen, John Aylmer, 'a man of high courage', de koningin wilde overtuigen dat de pijn wel zou meevallen (Strype, 1821). Om haar over te halen, bood hij aan in aanwezigheid van de koningin een chirurgijn te vragen een gebitselement bij hem te laten extraheren. Hoewel de oude man niet veel gebitselementen meer had, was hij om zijn koningin te helpen gaarne bereid als demonstratiemodel te fungeren. Toen zij daarin toestemde werd door een aanwezige, maar onbekende chirurgijn terstond het gebitselement geëxtraheerd en *"she was hereby encouraged to submit to the operation herself"*.

Maar met deze extractie waren haar mondklachten niet voorbij. In het jaar daarna, toen zij op de leeftijd van 46 jaar om politieke redenen overwoog een huwelijk te sluiten met de Franse hertog van Anjou, schreef haar minister van financiën Burghley een brief waarin hij zijn twijfels uitte over dit voornemen. Hij noemde daarin niet alleen religieuze en constitutionele problemen, maar stelde ook vast dat de voortdurende pijnen in haar mond een serieuze hinderpaal voor dit huwelijk zouden kunnen betekenen. Het huwelijk werd uiteindelijk niet gesloten. Ook in de jaren daarna bleven haar mondproblemen de aandacht trekken.

Toen in 1597 de nieuwe ambassadeur van de Franse koning Hendrik IV, André Hurault, Sieur de Maisse, zijn opwachting bij de koningin wilde maken, zei ze het bezoek af vanwege 'een koude in haar tanden en kiezen aan de rechterkant van haar gezicht'. Van deze diplomaat is bekend dat hij nauwkeurig bijhield hoe de koningin er uit zag. Zo merkte hij na een korte beschrijving van haar kleren, pruik en juwelen op dat haar oude gezicht lang en smal was en haar gebitselementen geel en ongelijk verdeeld in haar mond stonden.

Doordat Elizabeth aan de rechterkant meer gebitselementen miste dan aan de linkerkant was zij moeilijk te verstaan. In 1602 constateerde een geestelijke aan het hof dat ze, wanneer ze in het openbaar moest optreden, haar wangen met watten opvulde om te maskeren hoe mager haar gezicht was.

Begin maart 1603 werd de gezondheidstoestand van de koningin langzamerhand slechter. Maar koppig als zij was, weigerde zij iedere arts aan haar bed. Op 23 maart stierf zij, waarschijnlijk aan een sepsis, *"mildly like a lamb, easily like a ripe apple from the tree"*.

De vraag rijst waarom de koningin nooit voor een gebitsprothese heeft gekozen. Aan het Franse hof was men op dat gebied al redelijk gevorderd. Van koning Hendrik III van Frankrijk (1551-1589) is bijvoorbeeld bekend dat hij een soort gebitsprothese droeg met prothese-elementen die uit bot waren gesneden. De Engelse tandarts Hargreaves merkte op dat koningin Elizabeth mogelijk zo zeer genoeg had van de pijn dat zij alles wat verband hield met mondzorg uit haar gedachten weghield. Hij betreunde dit omdat zij een voorbeeld had kunnen zijn voor andere edentate Engelsen en de kunst van het vervaardigen van gebitsprothesen op positieve wijze had kunnen stimuleren. Overigens merkten tijdgenoten, onder wie de uit Alkmaar afkomstige arts Pieter van Foreest, op dat dergelijke gebitsprothesen met ivoeren prothese-elementen die met gouddraden werden vastgezet aan de resterende gebitselementen schade konden berokkenen aan de gingiva en de processus alveolaris (Guerini, 1909; Van Foreest, 1996).

Literatuur

- * Foreest JD van. Pieter van Foreest en de tandheelkunst. In: Bosman-Jelgersma H.A. (red.). Pieter van Foreest. De Hollandse Hippocrates. Krommenie: Drukkerij Knijnenberg, 1996.
- * Guerini V. History of dentistry. From the most ancient times until the end of the eighteenth century. Philadelphia/New York: Lea & Febiger, 1909.
- * Hargreaves AS. Queen Elizabeth I and her teeth. Br Dent J 1986; 167: 286-288.
- * Lässig HA, Müller RA. Dentistry in the history of art and civilization. Amsterdam/Brussel: Uitgeversmaatschappij Elsevier, 1985.
- * Strype J. Historical collections of the life and acts of the right reverend father in God, John Aylmer. Wotton-under-Edge: Clarendon Press, 1821.
- * Woodforde J. The strange story of false teeth. Londen: Routledge & Kegan Paul, 1968.

Summary

The oral problems of Queen Elizabeth I

Queen Elizabeth I of England (1533-1603), probably the most famous English Queen ever, had persistent oral problems. Her oral problems were so serious that they probably hampered the Queen in the performance of her tasks.

Bron

M. A. J. Eijkman

Uit de sectie Sociale Tandheelkunde en Voorlichtingskunde van het Academisch Centrum Tandheelkunde Amsterdam (ACTA)

Datum van acceptatie: 30 januari 2012

Adres: em. prof. dr. M.A.J. Eijkman, ACTA, Gustav Mahlerlaan 3004, 1081 LA Amsterdam
maj.eijkman@acta.nl

Verantwoording

Dit artikel is een bewerking van het artikel 'Koningin Elizabeth I en haar gebitsproblemen' dat eerder verscheen in het tijdschrift *Geschiedenis der Geneeskunde* 2010; 14; 291-295.